

Mit csinál ma Berényi Mária?

Interjú a Magyarországi Románok Kutatóintézetének igazgatójával

Dr. Berényi Mária neve összefonódik a Magyarországi Románok Kutatóintézetével: alapítója, igazgatója, lelke és hajtóereje a huszonhat éve sikeresen működő intézménynek. Szinte ugyanennyi idő köti őt a BARÁTSÁG folyóirathoz is: az első számtól kezdődően ad közre verseket és tanulmányokat lapunkban. Hatvanadik születésnapja alkalmából visszatekintünk szülőfalujára, pályájának indulására, negyedszázados kutatói munkásságára és eredményeire.

Méhkerék mintegy kétezer fős békési település, határátkelőhely Románia, Nagyszalonta felé. Bár az első írásos adatok már tanúskodnak egy XIV. századi faluról, a török időkben elnéptelenedett a hely, és csak a XVIII. század elején vált ismét lakottá. A terület birtokosa ekkor Esterházy Pál volt, aki Belényesről hozott románokkal népesítette be. A betelepülés folytatódott, s az itt gyökeret vert lakosság ortodox templomot épített. A tanítás a parókián folyt, mígnem a közösség a XIX. század elején elemi iskolát alapított. Ma az eredetileg kizárólag románok lakta helység – zömmel primórtermesztéssel foglalkozó – lakossága 78%-ban vallja magát a román nemzetiséghez tartozónak.

– Mit jelentett ez a gyakorlatban, a hatvanas években, milyen volt itt az élet gyerekkorában?

– Akkor is szinte kizárólag románok éltek Méhkeréken, egyetlen templom volt, az ortodox. Nagyanym nem is igen tudtak magyarul, mert szinte ki sem mozdultak a faluból. Legfeljebb a sarkadi piacra mentek el, és ott meg tudták ugyan értetni magukat, hogy mire van szükségük, de ezen kívül a nyelvjárást beszéltek. Piacra is ritkán kellett menniük, legfeljebb köcsögért, ruháért, hiszen otthon mindent megtermeltek. Nekik ennyi volt a világ, a sarkadi, a gyulai piac. A férfiak katonaként megjárták az első és második világháborút, de a nők nemigen mozdultak ki, nem volt miért, otthon nevelték a gyermekeket. Az én gyerekkoromban főleg a nagymamák neveltek minket, mert a fiatalabb nők elmentek dolgozni, tehát az én esetemben nem is román anyanyelvről, hanem nagyanyanyelvről beszélhetünk. Ez az anyanyelv pedig a nyelvjárás volt. A standard nyelvet az iskolában tanultuk, elsőként a nyelvjárást sajátítottuk el úgy, hogy nem is tudtuk, az nem az „igazi” román. A román rádiót alig értettük, anyám és nagyanyám kérdezte is, most ők beszélnek furcsán vagy mi? A hatvanas évekig román-magyar vegyes házasság elképzelhetetlen volt, a hetvenes évek elejétől azonban egy-egy sarkadi, gyulai magyar már beházasodott Méhkerékre.

– Milyen volt a kapcsolata ennek a kis szigetként élő csoportnak az anyaországgal?

– Az akkori politikai helyzet miatt semmilyen kapcsolatunk nem volt Romániával, noha csak néhány kilométer választott el bennünket tőle. Románia elfelejtett minket, azt sem tudta, hogy létezőnk, így a nyelvünket csak a helyi nyelvjárási formában őriztük meg. A trianoni határ családokat választott ketté, egyenes ági rokonok jöhettek látogatni egyszer egy évben, meghívó levéllel, de a mi családunknak nem volt határon túli tagja, így mi még rokonság révén sem tudtunk kapcsolatot tartani „odaáttal”. Anyaországnak a legkevésbé sem érezhettük, annyit tudtam róla, amennyit földrajz- vagy történelemórán bármely más országról tanultunk az iskolában. Nagy szó volt, ha a szomszédokhoz jöttek a rokonok, az szinte ünnepnapnak számított. Mivel nekik nem volt gyerekük, az egész utca gyerekregének hoztak ajándékot, tőlük kaptam én is halva cukorkát. Nem ettem meg rögtön ezt a ritka kincset, őriztettem, és olykor elővettem, megszagoltam. Ez az illat kötött Romániához, felidézte, hogy onnan kaptam, mondhatni ebben rejlett valami, ami az identitással kapcsolatos. Csak egyetemi hallgatóként, tizenkilenc éves koromban jutottam el először Romániába, egy háromhetes nyári egyetemi kurzuson vettem részt Kolozsváron.

– Miként lépett ki először ebből a védett, belső világból, és hogyan fogadták magyarországi román nemzetiségűként?

– Szüleim józan paraszti gondolkodású emberek voltak, én pedig gyenge fizikumú, ezért úgy gondolták, ha a méhkeréki általános iskola után a gyulai gimnáziumba megyek, érettségi után pedig a téesz irodájában dolgozhatok, az nem lesz túl megerőltető

számomra. A méhkeréki általános iskolából szinte mindenki Gyulán tanult tovább a román gimnáziumban vagy szakközépiskolában, de én már nyolcadikosként beköltöztem a kollégiumba. Itt is mi, méhkerékiek tanultunk, laktunk együtt, tehát nagy kilépésről nem volt szó, ám a gimnáziumi évek után jó tanulóként és a legfogékonyabb időszakomban Pestre jelentkeztem, jogra. Ez nagy meglepetést jelentett a környezetem számára, mert a szokásos továbbtanulási pálya az orvosi, pedagógusi volt a szegedi intézményekben. Aztán engem is meglepetésként érték a felvételiztető bizottság kérdései a kommunista Románia társadalmi szerkezetéről, Ceaușescuról, egyszóval olyasmiről, ami tananyagként nem szerepelt sehol, és az elzártágunk miatt nem is tudhattunk róla. Megértettem, hogy magyarországi románként nem akarnak az ELTE jogi karán látni, nincs nekem ott semmi keresnivalóm. Akkor egy évig otthon készültem fel, és másodjára román-népművelés szakra jelentkeztem, ahogy a felettem járók javasolták. Ez a történelemmel, irodalommal, filológiával is kapcsolatos szak valóban megfelelt az érdeklődési körömnek és habitusomnak, és úgy nézett ki, jól el tudok majd helyezkedni a művelődési házban, amikor visszamegyek Méhkerékre vagy Gyulára. Ebben a felkészülési évben forrott ki bennem, mi is az én utam. Akkor ismertem meg a román irodalmat, sokat olvastam.

– *Hogyan találta meg a helyét Pesten az egyetemi életben, és miképp alakult gondolkodása ekkor, a szülőföldjétől és a nyelvjárását beszélőktől is távol?*

– Az egyetemi tanulmányokat akkor mindenki egy nyírségi egyhetes almatáborral kezdte. A csoporttársaimmal történő beszélgetések során néhányan olyan kérdéseket szegeztek nekem, amik álmatlan éjszakákat okoztak. Kardos Tibor (később színházi ember, író) például megkérdezte, mitől vagyok én román. Magyarországi románként ekkor kellett saját magam számára is tisztáznom, hogy mit jelent nekem az, hogy nyelvjárásban beszélek. Standard irodalmi nyelvtudásomat Pesten a Gorkij Könyvtárban (ma Idegennyelvű Könyvtár) egy romániai hetilap olvasásával tökéletesítettem. Ott ismertem meg a kortárs román irodalmat, pusztán megérzéseimre hagyatkozva. Ez a saját környezetemtől való eltávolodás is szükséges volt ahhoz, hogy egyre világosabban lássam a magam és a magyarországi románság helyzetét. Nagyon nehézkesen lehetett hazautazni, legfeljebb kéthavonta volt erre lehetőség. Folyamatosan értek újabb és újabb élmények, amelyek az identitásom kialakulásában szerepet játszottak. Csoporttársaim a román szakon erdélyi magyarok voltak, az évfolyamon csak én voltam magyarországi román, a felettem járó évfolyamokon is csak egy-két hallgató képviselte a nemzetiséget. Ekkor már örültem, hogy nem vettem fel a jogi karra, de a tanári pályát sem éreztem a magaménak. Stilisztikatanárom, Szűcs Éva úgy gondolta, jó lenne, ha bekapcsolódnék a tudományos munkába ott az egyetemen, de a töb-

bi tanár és a tanszékvezető egyértelműen kifejezte, hogy magyarországi román nemzetiségiként nincs helyem ott. Szűcs Éva azonban kiállt mellettem, biztatott a doktori megírására, ám az ellenerőket is tapasztaltam. Késleltették, csúsztatták az időpontot, a román tanszékről inkább a népművelésre küldtek volna, és akkor még ideológia tárgy is volt... Végül nagyon elismert professzorokból álló bizottság (Tilkovszky Lóránt, Niederhauser Emil, Dolmányos István) előtt, 1986 januárjában, a diploma megszerzése után három évvel, megvédtem a doktorimat.

– *Hogyan alakult ezután az élete, milyen előzmények vezettek a kutatóintézet megalapításához?*

– Miután 1983-ban befejeztem az egyetemet, férjhez mentem, és a Lapkiadó Vállalat nemzetiségi olvasószolgálatánál helyezkedtem el. Itt ismerkedtem meg a különböző nemzetiségi lapoknál dolgozó kollégákkal, és itt volt lehetőségem a doktori munkám megírására. Az ASTRA története és hatása a magyarországi román kultúrára 1861-1918 között – ez volt a témája. Az ASTRA (Asociația Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român – Erdélyi Egyesület a Román Irodalomért és a Román Nép Kultúrájáért – a szerk.) az EMKE-hez (Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület) hasonlóan mint a románok kulturális egyesülete működött a dualizmus korában. Nagyszébenben alakult 1861-ben, és nagy hatással volt olvasókörökre, lapokra. Az akkori viszonyokra jellemző, hogy szerettem volna egy nagyváradai nyilvános könyvtárban kutatómunkát végezni, de magyar állampolgárként oda nem mehettem be... Azért ledoktoráltam a román tanszéken. Magyarországi románként ez egyedülálló eredmény volt akkor. Maradtam a Lapkiadónál, aztán megszületett a fiam, aki most már a leideni egyetemen doktorált fizikus. A gyes ideje alatt gondolkodtam azon, hogy ha se Románia, se Magyarország, se a román kutatók, se a magyar akadémia nem foglalkozik a hazai románokkal, akkor ki teszi ezt meg, hiszen a háromszáz év óta fennmaradó népcsoportnak van történelme, kultúrája, vallása, nyelve. Ekkor már 1989-90-et írtunk, megszűnt a Lapkiadó, a román tanszékre nem mehettem, úgy látszik a sors akarta így, hogy ne kelljek ezekre a helyekre, hisz ebben a kényszerhelyzetben hívtuk létre a kutatóintézetet. Ekkor már világos volt a szüleim számára is, hogy nem költözöm haza, itt mentem férjhez. Ennyi tudományos tevékenység után az az elképzelés, hogy majd az ottani művelődési házban helyezkedem el, nem volt valós választási lehetőség. Látták, hogy a férjem révén megtaláltam a második otthonom. Megőriztem a gyökereimet, de a látókörom már tágabb volt.

– *Mikor kezdett verseket írni, mi módon vált költővé a tudományos munka mellett? Hogyan működött a kutatóintézet?*

– Az egyetemen olyan értelmiségi körbe kerültem a Jelen-lét egyetemi lap szerzői körébe. Biztattak,

hogy anyanyelven is írjak, mert magyarul publikáltam már. Valahogy nem éreztem magaménak azt, hogy nyelvjárásban is verseljek, az irodalmi nyelven, amit Pesten tanultam, még kevésbé volt önbizalmam ehhez. Nagyon ösztönzött azonban az egyetemi és a kollégiumi közösség. Itt tanultam meg gépírni. Erika táskairógépen, kezdetleges módszerekkel sokszorosítottuk a tételeket és azt is, amit az Egyetemi Színpadon adtunk elő. Valósággal hőskornak nevezhetjük ezt ma már. Mindent a saját bőrömmön tapasztaltam meg. Nagy lökést jelentett, hogy befogadtak, és a hátrányaimat ledolgoztam, értékelték a szívósságomat. Ez később is szükséges volt, huszonöt éven keresztül, a kutatóintézet egyesületi formában való fenntartásához. A magyarországi nemzetiségeknek – a kilencvenes évek elején még kisebbségeknek nevezték őket –, akkor kellett végiggondolniuk, hogy legyen intézményrendszerük, hálózatuk, és megküzdeniük is a létrehozásukért. Mert csak intézményesített formában lehet hosszabb távon kutatást, oktatást végezni, több évre gondolkodni, ahogy az a többségi társadalomban is történik. 1992-ben jött létre a szlovák kutatóintézet, aztán a román, a horvát. A '93-as kisebbségi törvény után a kisebb létszámú nemzetiségek már önkormányzati formában, míg a nagyobbak egyetemi tanszékeken (például a németek) vagy egyesületi formában működtek. Később a horvátok és szlovákok is önkormányzati formára tértek át, a román maradt egyesületi fenntartású. Kollégáink tanszékekről, múzeumokból, külső munkatársként dolgoznak a kutatóintézetben. Kutató-igazgatóként csupán én vagyok főállású, könyvelőnk és a gyulai néprajzos kolléga másodállásban van nálunk. Három szekciónkat tiszteletdíjas szekcióvezetők vezetik. Pályázati pénzekből, az utóbbi időkben egyedi támogatásokból fedezzük a költségvetésünket már huszonhatodik éve. A nemzetiségi kutatóintézetek közül a románnak a tevékenységét tekinthetjük a leghasznosabbnak, mert 2013-ban létrehoztunk egy olyan honlapot, ahonnan az összes tudományos munkánk, kiadványunk szabadon letölthető, így mindenki számára elérhető, forrásanyagul használható a további tudományos munkákhoz. Ezzel gyakorlatilag egy virtuális könyvtárat hoztunk létre, melynek révén nagyon kinőtte magát a kutatóintézet. Idén rendezzük a 29. nemzetközi szimpóziumot, amit minden évben megtartottunk, és a rákövetkező esztendőben szerkesztett formában, kötetben is közreadtuk az ezeken elhangzottakat. Minden évben megjelentetünk további három kiadványt az egyes – néprajzi, nyelvészeti-irodalmi és történeti – szekcióink munkájáról. Ez is jelzi a folyamatosságot.

– *Hogyan változott a kapcsolata az évek során Romániával?*

– Az intézetet hamar elismerték Romániában. Csodájára járnak, hogy kicsisége ellenére milyen élénk tevékenységet folytat. A szakmai kapcsolatok hamar megkezdődtek, elsősorban erdélyi egyete-

mekkel, kolozsvári, nagyváradi, marosvásárhelyi, szebeni intézményekkel, de a bukaresti akadémiai intézettel is. A görögországi, franciaországi közösségek is elismerik munkásságunkat. Könyvcserre folyik, tudományos kapcsolatok épülnek, kölcsönösen konferenciákra hívjuk egymást. Mivel az intézet nem politizál, a szakmai kapcsolatoknak semmi sem vet gátat. Románia nagy elismerését fejezte ki kutatóintézetünknek, a magyarországi román közösségnek és egyben nekem is azzal, hogy 2011-ben az egyik legrangosabb állami kitüntetését adta át (a Kultúráért Érdemrend parancsnoki fokozatát). Az egyetemi szakmai elismerések mellett ez az állami kitüntetés az, amire a legbüszkébb lehetek. 2011 abból a szempontból is pályám csúcának mondható, hogy az akkori román nagykövet támogatásával az évben adtuk ki a *Mesélő házak* című háromnyelvű színes albumot, ami 2013-ban második kiadását is megérte. Mindenki nagyra értékelte ezt a könyvet, sok romániai turista is érdeklődött iránta, mert kultúrkinccset adtunk benne közre. A Román Akadémia megszervezte, hogy a könyvet ott is bemutathassam. Nagy megtiszteltetés volt számomra, hogy ott tartatok könyvbemutatót, ahol utoljára százegy évvel ezelőtt a nagy Alexandru Mocsonyi.

– *Milyen tervei vannak még, és mi lesz a kutatóintézet jövője? Tartja-e a kapcsolatot a fiatal értelmiséggel, akik átvehetnék majd a stafétabotot, és kaphatunk-e friss ver-seket?*

– Ma már nem tanulnak bölcsésznek a fiatalok, és ezt meg is kell, hogy értsük. Szüleikkel együtt gyakorlatiasan gondolkodnak, a tanulás kapcsán az elhelyezkedési lehetőségeket is figyelembe veszik. A román gimnáziumból nagyon kevesen jelentkeznek a szegedi román tanszékre, inkább romániai ösztöndíjjal Romániában tanulnak tovább, például orvosnak. Tény, hogy évtizedről évtizedre nagyon változik a társadalom, már alig van, aki idehaza románul beszél, és ha a szegedi egyetemen megszűnne a román tanszék, nem hiányozna, annyira kevesen tanulnak ott. Nagyon ritka az a család, ahol otthon még beszélnek a nyelvjárást, legfeljebb ha a nagymama őrzi. A Méhkeréki Általános Iskolában a gyerekek tanulnak románul, szívesen mennek a román gimnáziumba, és jó román nyelvtudással jobban el tudnak helyezkedni Románia hozzánk közeli térségében, mint itthon. A kutatóintézetünk egyszeri és megismételhetetlen munkát folytatott, ahogy én nem tudtam átvenni senkitől a stafétabotot, úgy átadni sem tudom senkinek. A mi nemzedékünk nagyon sok mindent feldolgozott: a most már huszonhat év alatt közel száz kiadványt adott ki vagy finanszírozott. Gondoljuk végig, ha nem lenne az intézet, mennyivel szegényebb lenne a magyarországi román közösség! Az utóbbi években is nagyon tudatosan folytatjuk a feldolgozást, egy kötetbe szerkesztve, a mai felhasználásnak minél inkább megfelelő módon. A feldolgozás és megőrzés révén a kiadványok forrást is jelentettek a gimnáziumok,

tanszékek számára, különösen, amíg nem voltak még tankönyvek. A digitalizálás révén Romániából és a világ más részéből is sokan nyúltak forrásként ehhez az ismerethalmazhoz doktori iskolák, kutatók. Utolsó fontos könyvem megírása után már nem tervezek más munkát, inkább kihasználom a mostani kommunikációs eszközöket, mert ezzel ma inkább el lehet érni az embereket, mint könyvekkel. A Facebookon például történelmet csinálók azzal, hogy ott is megosztok ismereteket. A további megosztásokból látom, hogy ez sikeres út. Könyvkiadás helyett ma már például több embert elérne az ismeretanyag, ha a legutóbbi évek posztolásait pdf-be szednék. Szerencsésnek mondhatom magam, mert minden munkámat érdeklődés kísérte, akár a Gozdu-könyveimre, akár a magyarországi román és macedoromán személyiségekről közölt könyveimre gondolok. Az intézet fennállásának huszonötödik évfordulójára összeállítottunk egy jubileumi kötetet, és ez megkoronázza a munkánkat. A mai világot elsősorban nem a tudomány, kultúra, filológia érdekli,

mert tragikusabb, égetőbb problémákkal szembesül ez az öreg kontinens. A mi korosztályunk célja az is volt, hogy megismerjük a gyökereinket. Ma, a globalizáció idején a szakmaiságot, jólétet, világlátást, megfelelést tartják szem előtt a fiatalok. Sajnos, ritkán kerülök személyes kapcsolatba például a gyulai gimnazistákkal, bár van egy-egy könyvbemutatóm, tananyag és érettségi tétel vagyok, a verseimet szavalják versenyeken, de már régóta nem írok újakat.

– Gratulálunk a nagyon gazdag életúthoz, a rengeteg tudományos publikációhoz, a verseskötetekhez, kitartó és fáradhatatlan munkásságához, amellyel a magyarországi román nemzetiség kultúráját szolgálta és ezer szálon kötődik a BARÁTSÁG folyóirat munkájához! Mindenkit arra buzdítunk, látogasson a Facebookon gyakran dr. Berényi Mária oldalára, mert biztosan talál valamilyen érdekességet, szellemi kincset nemcsak a maga számára... egy-egy megosztás révén bekapcsolódhat a továbbadásába is.

Balányi Klára

Berényi Mária versei

Szívem botlik sóhajtól fulladozva

Szemem látomásokba réved
Idegen vagyok önmagamnak
Az este rátelepszik kezem fejére
Szívem botlik sóhajtól fulladozva

Ketten vagyunk, én és a világ
Csak a dac tartja bennem a lelket
Letörölték arcomról a hovatarozást
Ismeretlen utak kresztáblái igazítanak a végtelenbe

Sorsom kispadján ülve

Természetes állapotom a kimerültség
s most sorsom kispadján ülve
azon töprengök,
hogy holnap ismét ballagok a rendelőbe,
számtalan kivizsgálásra
testemben a fájdalmak lüktető tébolya
botorkálok az aggodalmak
kerítéslécei mögött
szótlanság fojtogat, csend feszít
erőt vesz rajtam a rosszkedv
óránként fél centit apad a remény
kitágult pupillák tükrében
megnézem magam
elfogadom az elfogadhatatlant

Reggel

álmosan csörög a vekker
az asztalon ronggyá olvasott
verseskötet és szemüveg
a párnán arcom lenyomata
méreg-keserű gondolatok
kavarognak koponyámban
szememben melankólia
rak fészket
fülembé zárok
minden sóhajt
fáradt pillantásom előtt
fénylő képek elsuhanak

Negyvenen túl

Az ember így negyvenen túl már belátja
erénye talán nincs is, csupán hibája

S egyedül van, mint egy sarki jéghegy
többé nem lesz szállása új szenvedélynek

Fénytelen robotként mozdul benne az idő
szíve ritmusa is mily elnyűtt, meggyötört

Zsibbadt erek útjain ered meg a vér
aszalt szerelem tántorog a lét peremén